

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد مرودشت

دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی

«پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد. M.A.»

رشته علوم تربیتی گرایش برنامه ریزی درسی

عنوان پایان نامه:

**بررسی جایگاه مهارت‌های زندگی در محتوای کتب درسی پایه اول دوره
ابتدایی**

استاد راهنما:

دکتر پروین غیاثی

استاد مشاور :

دکتر حجت اله فانی

نگارنده:

اسحق شیرین کام

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

صورتجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد (M.A)

نام و نام خانوادگی دانشجو: اسحق شیرین کام در تاریخ ۸۸/۱۱/۱۴ رشته: برنامه ریزی درسی

از پایان نامه خود با عنوان: « بررسی جایگاه مهارتهای زندگی در محتوای کتب درسی پایه اول دوره ابتدایی» با درجه عالی و نمره ۱۸/۷۵ دفاع نموده است.

نام و نام خانوادگی اعضای هیات داورى
امضاء اعضای هیات داورى
سمت

۱- دکتر پروین غیائی

استاد راهنما

۲- دکتر حجت اله فانی

استاد مشاور

۳- دکتر عباس قلتاش

استاد داور

مدیر/معاونت پژوهشی دانشگاه

مراتب فوق مورد تایید است.

مهر و امضا

تقدیم به :

مادر عزیز و بهتر از جانم

و تمام کسانی که مشوق راهم بودند و تمامی سنگر بانان تعلیم و تربیت.

سپاسگذاری

نگارنده خود را موظف می داند صمیمانه ترین قدرشناسی های خود را نثار اساتید بزرگواری که در خدمتشان بوده است از جمله: سرکار خانم دکتر پروین غیائی، جناب آقای دکتر حجت اله فانی، جناب آقای دکتر قلتاش، جناب آقای دکتر صالحی، سرکار خانم دکتر فلاحی، جناب آقای دکتر کاظمی و دانشجویان علاقه مند و فهیمی نماید که در طول دوران تحصیل نکات مهم و ارزشمندی را مطرح کردند، نماید. با این وجود اطمینان دارد راهنمایی ها و تذکرات اساتید، متخصصان، دانشجویان و خوانندگان گرامی باعث غنا و کمال این اثر خواهد بود. لذا پیشاپیش از توجه و الطاف آنان خالصانه تشکر و قدردانی می نمایم.

اسحق شیرین کام

چکیده

پژوهش حاضر درصدد بررسی میزان توجه محتوای کتب درسی پایه اول ابتدایی به مهارت های زندگی بوده است. از روش تحلیل محتوا به عنوان یکی از روش های توصیفی تحقیق در علوم انسانی، استفاده شده است. جامعه آماری کلیه کتب درسی پایه اول ابتدایی بوده است که نسبت نمونه با جامعه برابر است. ابزار جمع آوری اطلاعات سیاهه تحلیل جمله ها و تصاویر است که مولفه های آن از راهنمای آموزش مهارتهای زندگی سازمان یونیسف استخراج شده و ضمن اعمال پاره ای تغییرات لازم توسط اساتید دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه آزاد مرودشت مورد بررسی قرار گرفت و بدین ترتیب روایی صوری آن مشخص گردید. نتایج بررسی نشان داد از مجموع کتب دوره اول ابتدایی که تحلیل شد کتاب بخوانیم و بنویسیم بیشترین توجه را به سطح شناختی مهارت های زندگی داشته است. از نظر میزان توجه تصاویر کتب مورد بررسی تصاویر کتاب قرآن بیشترین توجه را به مهارت ها داشته است

کلید واژه: مهارتهای زندگی، تحلیل محتوا، کتب درسی ، دوره ابتدایی

فهرست

صفحه

عنوان

۱. فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱. مقدمه	۲
۱-۲. بیان مساله	۵
۱-۳. اهمیت و ضرورت موضوع	۷
۱-۴. اهداف کلی تحقیق	۹
۱-۵. اهداف ویژه تحقیق	۹
۱-۶. سوالات تحقیق	۱۰
۱-۷. تعریف واژه ها و اصطلاحات	۱۰
۱-۱-۷. تعاریف مفهومی	۱۱
۱-۷-۱. تعریف عملیاتی	۱۲

۲. فصل دوم: ادبیات و پیشینه تحقیق

۲-۱. پیشینه تحقیق	
۲-۲. مقدمه	۱۵
۲-۳. مبانی نظری تحقیق	۱۶

- ۱۹.....مهارت خودآگاهی.....۱-۲-۳
- ۲۰.....مهارت همدلی.....۲-۲-۳
- ۲۱.....مهارت تصمیم گیری.....۳-۲-۳
- ۲۳.....مهارت حل مساله.....۴-۲-۳
- ۲۹.....مهارت برقراری ارتباط موثر.....۵-۲-۳
- ۳۶.....مهارت مقابله با هیجانات واسترس.....۶-۲-۳
- ۴۹.....۲-۴. محتوای مهارتهای زندگی در کشورهای دیگر.....
- ۵۳.....۲-۵. ویژگی کودکان دوره ابتدایی.....
- ۵۶.....۱-۲-۵. ویژگیهای حرکتی.....
- ۵۶.....۲-۲-۵. ویژگیهای عاطفی -اجتماعی.....
- ۵۸.....۳-۲-۵. ویژگیهای ذهنی.....
- ۶۳.....۲-۶. دیدگاههای اساسی در انتخاب محتوا.....
- ۶۳.....۱-۲-۶. دیدگاه سنتی.....
- ۶۴.....۲-۲-۶. دیدگاه پویا.....
- ۴۴.....۳-۲-۶. دیدگاه سازنده.....
- ۶۵.....۲-۷. پیشینه ی عملی تحقیق.....
- ۶۵.....۱-۲-۷. تحقیقات داخلی.....

۶۸..... ۲.۲-۷ تحقیقات خارجی

۶۹..... ۲-۸ . نتیجه گیری از تحقیقات انجام شده

۳. فصل سوم: روش تحقیق.....

۷۲..... ۳-۱. مقدمه

۷۲..... ۳-۲. روش تحقیق

۷۲..... ۳-۳. جامعه و نمونه آماری

۷۴..... ۳-۴. ابزارهای گرد آوری اطلاعات

۷۵..... ۳-۵. روایی و پایایی

۷۴..... ۳-۶. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

۴. فصل چهارم: تحلیل داده های تحقیق.....

۷۷..... ۴-۱. مقدمه

۸۳..... ۴-۲. تحلیل متن کتاب بنویسیم

۸۵..... ۴-۳. تحلیل تصاویر کتاب بنویسیم

۹۰..... ۴-۴. تحلیل جمله های کتاب بخوانیم

۹۶..... ۴-۵. تحلیل تصاویر کتاب بخوانیم

- ۴-۶. تحلیل تصاویر کتاب ریاضی..... ۱۰۳
- ۴-۷. تحلیل جمله های کتاب ریاضی..... ۱۱۳
- ۴-۸. تحلیل جمله های کتاب قرآن..... ۱۱۷
- ۴-۹. تحلیل تصاویر کتاب قرآن..... ۱۲۲
- ۴-۱۰. تحلیل جمله های کتاب علوم..... ۱۲۸
- ۴-۱۱. تحلیل تصاویر کتاب علوم..... ۱۲۸
- ۴-۱۲. تحلیل کتاب علوم پایه اول از نظر میزان توجه به سطوح شناختی..... ۱۳۶
- ۴-۱۳. تحلیل کتاب قرآن پایه اول از نظر میزان توجه به سطوح شناختی..... ۱۳۷
- ۴-۱۴. تحلیل کتاب یتوسیم پایه اول از نظر میزان توجه به سطوح شناختی..... ۱۳۷

۵. فصل پنجم : بحث و نتیجه گیری

- ۵-۱. مقدمه..... ۱۳۹
- ۵-۲. خلاصه تحقیق..... ۱۳۹
- ۵-۳. بحث و نتیجه گیری..... ۱۴۰
- ۵-۴. محدودیت های تحقیق..... ۱۴۲
- ۵-۴-۱. محدودیت های خارج از کنترل ۱۴۲

۲-۵-۴ محدودیت های در دست محقق..... ۱۴۲

۵-۵ پیشنهادات پژوهشی..... ۱۴۳

۱-۵-۵ پیشنهادهای کاربردی..... ۱۴۴

فهرست منابع

پیوست ها

چکیده انگلیسی

فهرست جداول و نمودارها

۱. جدول شماره ۱-۳ توزیع اطلاعات آماری.....۷۳
۲. جدول شماره ۱-۴ میزان فراوانی جمله های کتاب بنویسی ۷۹
۳. جدول شماره ۲-۴ میزان فراوانی جمله های کتاب بخوانی..... ۸۷
۴. جدول شماره ۳-۴ میزان فراوانی تصاویر کتاب بخوانیم..... ۹۳
۵. جدول ۴-۴ میزان فراوانی تصاویر کتاب ریاضی..... ۱۰۰
۶. جدول شماره ۵-۴ میزان فراوانی جمله های کتاب ریاض..... ۱۰۶
۷. جدول شماره ۶-۴ میزان فراوانی جمله های کتاب قرآن..... ۱۰۹
۸. جدول شماره ۷-۴ میزان فراوانی تصاویر کتاب قرآن..... ۱۱۴
۹. جدول شماره ۸-۴ میزان فراوانی جمله های کتاب علوم..... ۱۲۵
۱۰. جدول شماره ۹-۴ میزان فراوانی تصاویر کتاب علوم..... ۱۲۵
۱۱. جدول شماره ۱۰-۴ میزان توجه کتاب بخوانیم به سطوح شناختی ،عاطفی و عملکردی..... ۱۳۰
۱۲. جدول شماره ۱۱-۴ میزان توجه کتاب علوم به سطوح شناختی ،عاطفی و عملکردی..... ۱۳۱

۱۳. جدول شماره ۱۲-۴ میزان توجه کتاب ریاضی به سطوح شناختی، عاطفی و عملکردی.....۱۳۲

جدول شماره ۱۳-۴ میزان توجه کتاب قرآن به سطوح شناختی، عاطفی و عملکردی..... ۱۳۳

جدول شماره ۱۴-۴ میزان توجه کتاب بنویسیم به سطوح شناختی، عاطفی و عملکردی.....۱۳۴

فصل اول

طرح تحقيق

۱-۱. مقدمه

امروزه آموزش و پرورش هر کشور به عنوان اساسی ترین نهاد، مسئول حفظ و تحکیم ارزشهای تعلیم و تربیت جامعه و در نهایت تعالی انسانهاست، که شروع این حرکت از دوره ابتدایی آغاز می شود و در واقع اساس انسان سازی در این دوره بنا نهاده می شود (پناهی، ۱۳۸۲)

در کشور ما سالانه میلیونها دانش آموز در مدارس مشغول به تحصیل اند و تقریباً هر دانش آموز حدود شش ساعت از عمر خود را در طول روز با معلمان و همکلاسان و کتب درسی می گذرانند و مابقی ساعات روز را با تکالیف خانگی خود سپری می کند.

والدین کودکان خود را به مدرسه می سپارند تا هر چه بیشتر دانش بیاموزند، تربیت شده و برای زندگی آینده آماده شوند در این راستا ضمن تلاش معلمان و مدیران از تشکیل کلاسهای تقویتی و تکالیف نوروزی گرفته تا برنامه تابستانی به دلیل تغییرات فرهنگی - اجتماعی باز شاهد نگرانی هایی در زمینه اخلاقی، اجتماعی و عاطفی کودکان هستیم. به نظر می رسد این تغییرات تدریجی با درس و فعالیت های آموزشی که دانش آموز در طی دوره آموزشی عمومی کسب می کند به اهداف رشد اخلاقی، معنوی، فرهنگی و روانی - اجتماعی لازم به طور کامل نمی رسند و آمادگی لازم برای تمرین مسئولیت ها و تجارب زندگی بزرگسالی را کسب نمی کند و ممکن است به سطح مناسبی از بهداشت روان نرسد و در مواجهه با سختی های زندگی دچار مشکل شود (نیک پرور فرد، ۱۳۸۴).

مدرسه به عنوان اولین جایگاه رسمی تجربه اجتماعی کودک، نقش تعیین کننده ای در تقویت کمرویی، پرخاشگری و انزوای اجتماعی و پرورش مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی او دارد. (فاتحی زاده، ۱۳۸۰).

در این راستا برنامه‌ی آموزش مهارت‌های زندگی، از برنامه‌های معتبری است که بر سطح پیشگیری اولیه و افزایش تقویت توانایی‌های روانی - اجتماعی کودکان تاکید دارند. این برنامه با آموزش توانایی‌های روانی - اجتماعی فرد یا کودک را قادر می‌سازد که بطور موثر با کشمکش‌های زندگی روبرو شود و با ایجاد روابط بین فردی مناسب و موثر، انجام مسئولیت‌های اجتماعی و انجام تصمیم‌گیری‌های صحیح، حل تعارضات بدون توسل به اعمال زیان‌آور بر خود و دیگران، از ایجاد رفتارهای آسیب‌زننده، جلوگیری کرده و بهداشت روان را افزایش می‌دهد. طبق اظهارات دو نفر از نمایندگان یونیسف در بانکوک، آموزش مهارت‌های زندگی در ایجاد سازگاری دانش‌آموزان با محیط اطراف خود موثر بوده و در نتایج حاصل از اجرای برنامه‌های آموزش مهارت‌های زندگی ذکر کرده‌اند که: «دانش‌آموزانی که این قبیل مهارت‌ها را یاد گرفته‌اند می‌توانند در یک گروه به همراه دیگران کار جمعی انجام دهند، زندگی سالمی داشته باشند و مسئولیت حفظ سلامت خود را بپذیرند با روشی صلح‌آمیز اختلافات را حل کنند، ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی در جامعه را نقادانه تحلیل کنند، اعتماد به نفس داشته باشند، عقاید دیگران را تحمل کنند و ضمن احترام به حقوق انسانها و نگرانی در مورد سرنوشت دیگران، نسبت به آنها احساس مسئولیت کنند» (بالدو^۱ و فرنسیس^۲، ۱۹۸۸).

^۱ -Baldo

^۲ -Faransis

آنچه که امروز بعنوان مهارت‌های زندگی مشهور است، ریشه در تفکر رهبران مذهبی اسلام دارد، این مهارت‌ها در لا به لای تعالیم الهی و به خصوص در قرآن کریم و احادیث معصومین بیان شده است. تلاش برای برقراری ارتباط مفید و موثر با دیگران، خودشناسی و توجه به ارزش‌ها به کرات در آیات قرآن، نهج البلاغه و صحیفه سجادیه و احادیث منقول از سایر معصومین (ع) مورد تأکید قرار گرفته است. عبارت مشهور «من عرف نفسه فقد عرف ربه» از امام علی (ع) سر لوحه بهره‌مندی از یک زندگی مطلوب و موثر است و مهارت‌های زندگی بدون خودشناسی بی‌معناست. روان‌شناسان این مهارت‌ها را در عمل و براساس برنامه‌ریزی‌های پژوهشی مد نظر قرار داده و برای اثبات آن تعالیم الهی، شواهد عینی ارائه کرده‌اند. (طارمیان، ماهجویی و فتحی ۱۳۷۸).

از آنچه بیان شد می‌توان نتیجه گرفت که مهارت‌های زندگی توانایی رفتار سازگارانه و مثبت می‌باشند که ما را قادر به مقابله موثر با درخواست‌ها و چالش‌های روزمره زندگی می‌سازند.

مهارت‌های زندگی بر بهداشت روان اثر داشته و در بسیاری از زمینه‌ها از جمله ناسازگاری‌های اجتماعی و هیجانی و کاهش اضطراب اجتماعی اثر خود را آشکار کرده است. در نتیجه این آموزش‌ها دانش‌آموزان توانسته‌اند که در برنامه‌ریزی، انتخاب راه‌حل‌های مناسب و ارتباط با همسالان موفق‌تر باشند. (فرنام، خالو و زمانی، ۱۳۷۹).

با عنایت به آنچه بیان گردید چه در دین اسلام و به تبع آن فرهنگ اسلامی که نشأت گرفته از آن است و چه در علوم جدید بحث مهارت‌های زندگی بطور جدی مورد نظر قرار گرفته است و لذا با توجه به ارزشمند بودن این آموزش‌ها در ایجاد یک زندگی سالم‌تر برای افراد جامعه می‌بایست با صرف هزینه لازم و توجه در خور به آن پرداخت. از آنجا که کتاب درسی عمده‌ترین منابع یادگیری فراگیران است، در صورتی

که محتوای کتاب های درسی همسویی مستقیم با اهداف برنامه درسی نداشته باشد، دستیابی به اهداف نیز ممکن نخواهد بود، از سویی دیگر کتاب درسی به عنوان یک رسانه ی نوشتاری، اطلاعات و ارزشها را به دانش آموزان منتقل می کند. با توجه به اینکه در نظام آموزشی ما کتاب درسی بصورت متمرکز، تحت نظر سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی طراحی و تدوین می شود اهمیت ویژه ای دارد. از اینرو اگر این منبع مهم ناقص تهیه شود و نتواند اهداف کلی تعلیم و تربیت را تحت پوشش قرار دهد، مشکلات آموزشی و پرورشی عدیده ای بوجود خواهد آمد (مرعشی، ۱۳۷۵).

بنابراین بازنگری، اصلاح و تجدید نظر اصولی و علمی در محتوای کتب درسی با توجه به رشد و سرعت ذخیره کننده ی دانش و کاربرد عملی آن در زندگی امری ضروری است.

۱-۲. بیان مسأله

در دنیای امروز که پیوسته پیچیده تر می شود، افراد جامعه باید برداشتها و مهارتهای فراوانی مسلط باشند، آنان باید دانش و مهارت های ضروری را بیاموزند، تمرین کرده و درونی سازند، تا بتوانند به خوبی با چالش های اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی که فرا راه انسان و توسعه جهان امروز قرار دارد، رویا رو شوند. مهارتهای زندگی کودکان و نوجوانان را قادر می سازد که از دانش و نگرش و ارزشهای خود به نحوه مطلوب استفاده کنند، مهارتهای زندگی به افراد کمک می کند تا در وضعیت های مختلف با سایرین به نحو مطلوب و شایسته ای ارتباط برقرار کنند و نتایج مثبت بدست آورند. طرح آموزش مهارتهای زندگی از بدو پیدایش آن در کشورهای مختلف در مورد صدها هزار نوجوانی که در موقعیت های مختلف قرار گرفته اند به کار رفته است. این طرح را می توان در مدرسه، سازمانهای مردمی، گروه نوجوانان مذهبی یا در یک برنامه آموزشی پیاده کرد. همچنین می توان آن را در برنامه های بهداشتی، پیشگیری، کلاسهای آموزش خانواده یا در یک برنامه کارورزی برای استخدام گنجانند. در واقع هر جا که نوجوانان به منظور یادگیری و دریافت

رهنمود از بزرگسالان مورد اعتماد دور هم جمع می شوند، مکان مناسبی برای ارائه طرح است. ایجاد مهارت‌های زندگی مستلزم صرف زمان است و مطلوب آن است که در سنین اولیه مدرسه آغاز شود تا در سالهای نوجوانی زمینه مناسب فراهم شده باشد. (عبدالله زاده، ۱۳۷۸)

بوتوین^۱ و همکاران (۱۹۹۳) اثر برنامه های مهارت‌های زندگی را بر مصرف الکل، سیگار و دارو بررسی نموده اند و نتایج حاصله نشان داد که آموزشها در کاهش مصرف این مواد تاثیر داشته است.

همچنین یافته های تحقیقات کاپلان^۲ و همکاران (۱۹۹۳) بر اثر مثبت این نوع آموزشها بر مهارت دانش آموزان در حل مشکلات بین فردی و مقابله با اضطراب دلالت دارد. بدنبال چنین آموزشهایی، شرکت کنندگان قادر می شوند تا تعارض های خود را با همسالان به نحو سازنده ای حل نمایند، میزان شایستگی آنها افزایش یافته و محبوبیت بین فردی بیشتری شود.

بررسیهای (ویک لانگ^۳، ۱۹۸۷) نشان می دهد که بعد از آموزش مهارت‌های زندگی، دانش آموزان صداقت بیشتری با یکدیگر دارند و میزان پرخاشگری نیز در آن آنان کمتری شود. (فرنام، خالو، زمانی و فرونشان، ۱۳۷۹)

با توجه به آنچه گفته شد تجهیز افراد به مهارت‌های زندگی در پیشگیری از بروز ناهنجاریهای اجتماعی و عاطفی و رفتاری موثر خواهد بود و با ارائه آموزشها می توان شایستگی های روانی - اجتماعی آنها را بالا برد. با شیوه های مثبت بهداشتی برای رویارویی با چالش های زندگی آینده آشنایشان ساخت و زمینه زندگی سالمی را در جامعه مهیا نمود. آموزش مهارت‌های زندگی می تواند به دو صورت اجرا شود:

^۱ -Botvin

^۲ -Kapelan

^۳ -vik lang

۱- آموزش مهارت‌های زندگی عام : که با هدف ارتقای سلامت و بهداشت روان و ایجاد رفتار و تعاملات سالم صورت می‌گیرد .

۲- آموزش مهارت‌های اختصاصی و ویژه : با هدف پیشگیری از یک آسیب مشخص مانند آموزش مهارت قاطع بودن در مقابل فشار گروه جهت پیشگیری از سوء مصرف دارو و یا بی بند و باری جنسی بکار می‌رود. با توجه به تأثیرات مثبتی که آموزش مهارت‌های زندگی در زندگی فردی و اجتماعی ما دارد، در این پژوهش به بررسی جایگاه مهارت‌های زندگی در محتوای کتب درسی پایه اول ابتدایی می‌پردازد .

در این پژوهش نگارنده در صدد آن است که یافته‌های این اثر، اطلاعات مفیدی را در اختیار دست اندرکاران برنامه ریزی آموزشی و درسی قرار دهد. هم چنین نگارنده امیدواراست که نتایج این تحقیق بتواند در برنامه ریزی‌های آینده جهت تالیف و اصلاح و بازنگری کتب درسی و میزان توجه لازم در محتوای مهارت‌های زندگی در پایه اول ابتدایی راهگشای اهداف آموزشی در برنامه درسی ملی باشد.

بنابراین پرسش اصلی تحقیق فوق این است که به چه میزان در کتب پایه اول دوره ابتدایی به مهارت‌های زندگی توجه شده است؟

۳-۱. اهمیت و ضرورت مساله:

همه کودکان در زندگی خود با استرس‌های شدیدی روبرو می‌شوند که بخشی از این استرس‌ها ناشی از تغییرات رشدی بهنجار کودکی می‌باشد مانند رشد و تغییرات هورمونی و هم چنین بخش دیگر از استرس‌ها ناشی از ارتباط کودک با والدین و اجتماع می‌باشد؛ مانند: فراق والدین، طلاق، نقل و انتقال خانواده‌ها، تغییر مدرسه، بیماری‌های جسمانی مزمن و شدید و غیره. امروزه علی‌رغم ایجاد تغییرات عمیق